

GEROLD LÁSZLÓ

EGY FÉRFI

Esterházy Péter: *Egy nő*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1995

„Némelykor nem érdemes szeretet és gyűlölet közt különbséget tenni, olvastam; viszolygok az efféle mondatoktól, de mégis ilyesmiről lehet szó: elindult bennünk egy indulat, és nem lehet előre tudni, hol bukkan föl. Se befolyásolni, se reménykedni.”

(Esterházy Péter: *Egy nő*)

Olyan könyv, amit egyesek nagyon szeret(het)nek, mások viszont nagyon gyűlöl(het)nek. Illetve olykor szeretnek, olykor pedig gyűlölnek. Akár a könyv szerző-elbeszélője a nőt, azt az egyet, pont azt, akivel éppen van, aki mellette van, akire gondol.

Aki ezt a könyvet szereti, azért érzi így, mert tetszik neki, hogy belehallgathat a vele azonos számú „iker” telefonbeszélgetésébe, akivel – ezért „iker” – ugyanabban utazik, egy nőben, s közben arra kell gondolnia, hogy ő is pont így van ezzel a nővel, az egy nővel, pont akkor és pont úgy gyűlöli, mert van, mert nem szabadulhat tőle, vagy mert pont úgy szereti, nem másért, csak azért, mert van. Ha viszont nem férfi, hanem nő az illető telefonbeszélgetésbe belehallgató olvasó, akkor is szeretheti vagy gyűlölheti ezt a férfi írta könyvet. Gyűlölheti, mert netán férfisovinisztának ítéli, kancentrikusnak, de szeretheti is, mert mondjuk olykor úgy érzi, íme egy férfi, aki pont olyan, amilyenre neki szüksége van, lenne, hogy ő nőnek érezhesse magát. Hallottam nőről, aki az utcán, tömegben fennhangon követelte az író – hol az az Esterházy?! –, hadd szorongassa meg őt és – sőt! – viszont. Van tehát, aki eksztázisba esik ettől a könyvtől (és az írójától), mert olyan direkt és férfias, s van, aki pont ezért, mert túl direkt és túl férfias, elhánnya magát tőle.

Gyűlölje vagy szeresse Esterházy Péter könyvét az olvasó, lett légyen akár férfi, akár nő, nem szabadulhat attól a gondolattól, hogy különös titok birto-

kába jutott. Részese lett a legnagyobb titoknak, amelynek részese lehet az ember, annak a titoknak, amely, mint minden szerelmi viszony, valós vagy elképzelt, úgy magánjellegű, hogy kizárólag két emberre tartozik, a harmadik, a tizedik, a századik ki van belőle zárva, ezért is érdekelt mindenkit, tesz ellenállhatatlanul kíváncsivá. Mindenki azt akarja tudni, amit azok, ők ketten sem tudnak, tudhatnak igazán, akikre tartozik, hogy miért igen és miért nem. Mindenki fel szeretné fedni azt, ami önmagában, bárkinek, legyen benne vagy kívül az adott ügyön, kiismerhetetlen. Csak van, egyszerűen, közönségesen, mégis végtelenül titokzatosan.

A férfiak nyilván azért olvassák Esterházy könyvét, mert a nőről szól, vélik, ahogy a címe is ígéri, egy nőről, aki minden nő, s van-e izgalmasabb téma a férfi számára, mint a nő, a nők viszont azért olvassák, mert – vélik – róluk hadd lássuk, mit gondolnak rólunk azok a férfiak, és mi érdekli a őket jobban önmaguknál.

Csakhog – ezt nem veszik észre sem a férfiak, sem a nők – Esterházy mindenkit becsap. Egy szélhámos író, aki úgy tesz, mintha a nőről, s ha már a nőről, akkor a szerelemről (is) ír(na), holott ez a könyv egészen másról szól állhatatosan, már-már görcsösen: magáról az íróról, aki lehet az elbeszélővel azonos, s lehet tőle teljesen független. Tökmindegy.

Itt az író-elbeszélőnek a nő tükör, melyben önmagát vizsgál(hat)ja. Következésképpen az *Egy nő* nem szerelmes könyv, noha annak látszik, s ahogy az olvasók közül sokan gondolják, hanem lelki önvizsgálat. S mint ilyen, hol magával ragadó, hol nyomorúságos. Ebből adódóan ez a könyv nem attól szemérmetlen, hogy direkt, hogy szókimondó, kimondja, hogy elege, elégünk van a másiktól, mert megfojt bennünket, megsemmisít vagy mert „Romlik széjjel” – így: „Hullik a haja . . . , hullanak a fogai . . . , be van lobbanna az ínye, a szápadlason afta, a fogak tövénél körbe-körbe fúrge gennyezések . . . , miközben a bőr pikkelyesen száraz, a hóna alja is, ott a vörösre gyulladt szőrtüszőket kerülgeti a sárga erecske, és folyik persze az öle is hígan . . . ”; vagy: „Fösti a haját (szalmasárga). Bolyhosodik a melltartópántja. Töredezik a lábkörmé. Olyan, mint egy pincérnő, vonzó és izzadságszagú” –, de kimondja azt is, hogy ellenállhatatlanul vágyik, vágyunk a másakra, aki „harapós szoknyákban jár”, kinek „mindene erotikus zóna, bármije”, akit az ember megkíván, csak úgy, maga sem tudja miért, illetve tudja, de nem foglalkoztatja, az viszont igen, hogy odanyomja a falnak, „a dolgozószoba falának, a nappali falának, a hall falának”, minden létező falnak, és kerítésnek és fának és kapunak meg ajtónak, és mindennek, ami csak van, s mert ő van, és mert ő kimondja azt, amit mi csak gondolunk. Ez a könyv attól szemérmetlen, hogy önfeltár(ulkoz)ó. Hogy önvallomás. Látszólag a másiktól szól, aki – mert a könyvet egy férfi írta – egy nő, sok, minden nő, talán mindig másik, talán mindig ugyanaz, de aki csak én általam van, úgy van és attól, hogy és ahogy én akarom, szeretném, hogy legyen, ahogy én látom, átélem. Azáltal van, hogy én „úgy

döntöttem” – legyen, s olyan legyen, amilyen nekem kell, pont akkor, „csípője, mint a Duna-kanyar . . . öle kipörzsöli a gyöpöt . . . járása vonuló”; az ajka pedig „külön életet él”, „bozsog” vagy „íz, szín (csín, tűz . . .)”, mert honnan is venné egy író a példáit, ha nem az irodalomból, Kazinczyból vagy Balassiból („vitézek, mi lehet?!”) – írja Esterházy, és egészítsük ki a gondolatot szándékának megfelelően – „szebb dolog a végeknél?”; értve vagyok, ugye?!), amikor bevezetni akar?

És hogy az irodalomban otthonos szerző áll előttünk, azt ezúttal (is) nem a könyvben fel-felbukkanó reminiscenciák tanúsítják, hanem azok a szerkezeti megoldások is, melyek az efféle ciklusokat jellemzik Csokonaitól, Kisfaludy Sándortól Petőfin át errefelé. Esterházynál is azok az író kitalálta helyzetek („egy taxi hátsó ülésén utazunk”; odanyomom; hideg a kedves lábfeje stb.) köszönnek vissza, melyek kipróbált alkalmat jelentenek a szaporításra, mondatok, sorok végeláthatatlan burjánzására, olyanok, mint a megállíthatatlan forrás, amikor kell, buzognak, holott az egész csak az írói technika áradása. Arra azonban kiválóan mindenképpen megfelelnek, hogy az író-elbeszélő önmagáról szóljon, saját vágyképét fogalmazza meg. Hogy arról írjon, amiről szeretne, önmagáról, miközben szemérmesen elrejtőzik, úgy tesz, mintha a nőről írna, fedne fel titkokat, holott nem a nőről ír, hanem arról, amilyennek egy férfi elképzei a nőt – hogy közben ő önmaga maradjon. Férfi.

Hundertprocent.

VÁLTOZÁS ELŐTT (?)

Konrád György: *Kőóra*. Pesti Szalon, Budapest, 1995

A legújabb Konrád-regény az opus két megelőző darabjával, *A cinkossal* (1989) és a *Kerti mulatsággal* (1989) együtt „önéletrajzi regény a tájékozódásról”, ahogy a trilógia középső harmadában maga a szerző nevezi szándékát, vállalkozását. Tájékozódáson pedig azt az igényt kell érteni, hogy miután a körülmények kényszere alatt felismeri, kudarcait sem az esetetek iránti méltányos emberi viszonyulás vágya, amiről első regénye, *A látogató* (1969) szól, sem az a szándék, hogy az ember lakótere, a város, az embert szolgálja, amiről *A városalapító* (1977) szól, nem valósulhatott meg, szükségét érzi a kudarc magyarázatát, okait keresni. Következésképpen érthető az az elképzelése, hogy tág horizonton kell széttekintenie, időben és térben is, mivel azonban nem társadalomtudományt művel, hanem regényt ír, találnia kell olyan történetegyüttest, eseményláncolatot, melyben ő a lehető legszélesebb körben szemlélheti és szemléltetheti századunk hazája retrográd erőinek kudarccokat kiváltó hatását – a történelmet. Konrád pontosan ismeri fel, író számára nincs erre alkalmasabb terep saját élete történeténél, kivált, ha ez része egy olyan nagy család történetének, amilyen az övé. Ahogy első két regényében az

életrajzi, pontosabban a munkahelyi körülmények ösztönzőleg hatottak Konrád György írói megszólalására, a gyermekvédelemben töltött évek *A látogatót*, a városszociológiában töltött szolgálat pedig *A városalapítót* eredményezi, úgy a trilógiának is nevezhető további művekben már maga az életrajz válik témává. Első regényében Konrádot a társadalom, a rá következőben az egyén felelőssége érdekelte, *A cinkostól* kezdve viszont az író önmagával szembeni felelőssége foglalkoztatja. Így jut el többek között annak a felismeréséhez, hogy nincs számára fontosabb az írásnál, ami számára nem a kivonulás, hanem a szembenézés, ezen belül az írói önvizsgálat lehetőségét is jelenti. S ehhez eszközül gyakran az (ön)íróniát használja fel.

A *Kőórára* azonban mintha elapadna az írónia forrása. Vagy csak új formában jelentkezik? A könyvről író Margócsy István bíráló szándékkal sorolja fel a regényben társszereplőből főszereplővé váló Dragomán János kivételes képességeinek, szupermenségének ismérveit. Azt, hogy mindenhez úgy ért, mint Jókai hősei értettek (Kárpáthy Zoltán vagy Berend Iván), amiben a kritikus azt véli felismerni, hogy Konrád ebben a regényben az (ön)íróniát a(z ön)paródiával cseréli fel. Kérdés viszont, merül fel bennünk Margócsy nyomán a gondolat, hogy ebben a váltásban mennyi az írói szándék, s mennyi az író befolyásoló kényszer. Tény, hogy a *Kőórán* a főszerep már nem az író-alteregőé, hanem Dragomán Jánosé, aki bár szupermenként viselkedik, lényegében anekdotafigurává törpül. S ezzel eltűnik a regényből *A cinkosra* és a *Kerti mulatságra* annyira jellemző szellemi izgalom. A *Kőóra* regényként más, számomra – noha talán kalandosabb, olvasmányosabb – kevésbé vonzó regény.

Ha ennek okait keressük, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy míg *A cinkosban* és a *Kerti mulatságban* a fikciónak fontos szerepe van, alatta fundamentumként, szilárd talajként ott érezzük az író életrajzát, az sem zavar, ha ez csupán néhány vezérszóra, dátumra korlátozódik, s a ráépülő fikcióval együtt a hitelesség látszatát kelti, a *Kőórán* pedig hiányzik (a főhős Dragomán és nem az író!) ezt a bizonyosságot nyújtó alap, itt a fikciónak nincs mire támaszkodnia, illetve amire támaszkodik, az is fikció.

Különösen a regény utolsó harmadában-negyedében lesz ez a változás szembevetendő, s ekkor érzésem szerint – egy új regény kezd kibontakozni. Itt Konrád már láthatóan arra törekszik, hogy mesét találjon ki, hogy regényt szerkesszen, de immár nem „magát írja” a könyv, hanem észrevehetően az író által íródik. Úgy tűnik, azzal, hogy az író felélte az életrajz kínálta hagyatéki leltárt, asszociációs közlésmechanizmusa, ami addig pontosan működött s gondolkodásra ingerlő szellemi izgalmat nyújtott, tápláló energia nélkül maradt.

Konrád György a *Kerti mulatságban* még „a reflexió, a mese és a tanúvallomás” közötti mezgyén egyensúlyozó közlésnek nevezi a regényírást, a *Kőóra* utolsó harmadában-negyedében viszont ebből csak a mese, a regényesség maradt meg, a reflexió is és a tanúvallomás is szinte teljesen eltűnt. Ezért tűnik úgy, hogy a *Kőórával* fordulóponthoz érkezett a konrádi regényírás. Az írói

jelenlét egyre inkább háttérbe szorul, s ezzel együtt a formának is változnia kell. A *Kőóra* záró fejezetei számomra azt példázzák, hogy Konrádnak új regényformára van/lesz szüksége, az írónak új utakon kell indulnia, talán olyan kalandregényeket fog írni, melyben a Dragomán-féle hős(ök) tud(nak) otthonosan mozogni.

A *Kőóra* mindenképpen azt példázza, hogy az opuson belül lezárult egy folyamat, s újnak kell indulnia. És nem biztos, hogy az értéktelenebb vagy érdektelenebb lesz. Csak más.

GÖRBE VILÁG

Tar Sándor: *A mi utcánk*. Magvető–AB-Beszélő, Budapest, 1995

Akárhová lép az olvasó: ismerős talajon jár; akármerre néz: ismerős arcokat lát, ismerős világ és sorsok, jóllehet sohasem jártunk a Görbe utcában, és sohasem találkoztunk az ott lakókkal. De Görbe utca van minden városban és faluban errefelé (határokon túl és innen), ha nem is így hívják, s mindenütt vannak ezen a tájon heszjancsik, béresek, sudákok, dorogiak, vereslacik, ár-vajolánok, mérőlajosok, harapsanyik meg a többiek, akikkel Tar Sándor könyvének Görbe utcájában találkozunk, ha nem is így hívják őket.

Mifelénk mindenütt van görbeutca, mert a mi világunk görbevilág, melyben görbeemberek laknak. Afféle „rosszul öltözött félparaszt-félmunkás” emberek, akik „szürke, gyűrött, másnapos arccal ácsorognak”, s várják már kora reggel, hogy kinyisson az utcai kocsmá, és ők reszkető kézzel magukba döntsék az első pohár italt, amitől nemcsak megnyugodnak, de olyan jóleső zsibbadást éreznek, melyhez napközben időnként csak hozzá kell önteni, hogy az a kurva (*curvus* lat., 1. görbe, görbült, hajlott, görnyedt [arató, szántóvető]; 2. üres, üreges, hasas, homorú, boltozatos, tornyosuló [hullám]; 3. görbülő, kanyargó [folyó]; 4. *i.ansl.* helytelen, romlott, fonák), élet elviselhető legyen. Mert – ahogy Tar Sándor írja – „ha egyszer itt mindenki kijózanodna . . . Menne mind neki a vonatnak, kötélnek, ugrálna a kútba”. Vagyis folytonos az önkábítás, hogy elviselhetőbb legyen a magány, a szegénység, a munkanélküliség, a tehetetlenség, az emberi görbeség, amelyet sorsként vállalni muszáj. Mert nincs erejük, nincs semmilyen tehetségük – sem egyéni, sem általános – változtatni rajta. Olyan „rosszálmú utca” lakói ők, akik ha fiatalon arra gondolnának, mint Béres gyermeke, „a kicsi lány”, hogy még előttük az élet, arra is gondolniuk kellene, „hogy ettől meg kell bolondulni”. A valóság azonban sokkal egyszerűbb, bár nyersebb is, nem gondolnak ilyesmire, szerencsésükre, vagy ha igen, nem mondják ki, mert minek, csak úgy egyszerűen beleszoknak abba a világba, amit a Görbe utca jelent, ahol „por van, szegénység és egy csomó félbehagyott álom, élet”. Ahol az utca olyan, „mint egy személerakó hely vagy egy temető”, ahonnan, „aki teheti, elment”, de ahová legtöb-

ben, mert minden utca hasonlóan görbe, mégis visszatérnek, holott semmiképpen sem vonzó hely, „egész nap veri hőség, szárít, szikkaszt mindent a meleg, a kutakban alig van víz, apró kertek senyednek a házak előtt, néha napokig meg sem moccan a levegő, máskor eszelős forgószeél kavar sivatagi port az ember szemébe, szájába, bőrébe . . .”

Az utca és az emberek sorsa közös. Elválaszthatatlanul egy. Egymást feltételezik. A Görbe utca és minden görbeutca lakói mind különcök is a maguk módján, de ha együtt látjuk, szemléljük őket, akkor semmi rendkívüli nincs bennük, akkor a legközönségesebb valóságot jelentik, amely felett – míg Tar Sándor könyvét olvassuk – nemcsak arra gondolunk, íme, ilyen az élet, hanem érezzük azt is, hogy a valóság felett „valami vibrál a levegőben”. És ettől, ennek érzékeltetésétől irodalom ez a könyv. Nem a szociológiai vizsgálati anyagként is kezelhető tényektől, amelyek végtelenül fontosak, és/mert tudjuk, hitelesek, hanem attól a tudástól, képességtől, ahogy az emberi és tárgyi reáliákból irodalom lesz.

A téma, egy utca és lakóinak élete, önmagában is érdekes, olyannyira, hogy különösége okán fokozásra csábítja az író, aki azonban sikeresen ellenáll ennek a csábításnak, nem játszik rá a Görbe utcai embertenyészetre, nem akar sem részvétet, sem undort kelteni bennünk, de nem is a szenttelen tárgyilagosság hangján szólal meg. Tar Sándor egyszerre van benne ebben a világban, s áll fölötte. Ügyesen választja meg és váltogatja nézőpontjait, szögezhetnének le a jól ismert prózapoétikai tény. S igazunk lenne, de talán mégsem csak erről a formális szempontról van szó. Sokkal inkább arról, ahogy a szerző megszólal, amit és amennyit fontosnak tart hozzátenni a fényképszerűen pontos valósághoz. Ebben kiváló Tar Sándor, aki – akárcsak a Sinistra körzetet ábrázoló Bodor Ádám – egy öntörvényű világot tár elénk céltudatosan redukált, de végtelenül kifejező írói eszközökkel, s hoz így létre egy öntörvényű irodalmi művet, amelyet az olvasó egyszerre érez a valóság pontos leképzésének és az író alkotta fikciónak. Attól a pillanattól, hogy a bevezetőben ráirányítja figyelmünket a történet színhelyére, s itt feltűnnek a Görbe utca lakói, az író – jöllehet az ő elbeszéléséből, leírásából ismerjük meg, s nem a szereplők vallomásából – engedi alakulni, élni ezt a világot, mindössze egy-egy szóval, kifejezéssel pontosít, véleményt mond, jelzi saját jelenlétét, s emeli így a valóságot az irodalomba. Következésképpen érezzük, hogy itt nem a valóság szólal meg, hanem annak irodalmi mása, pontosabban a kettő együtt. „A konyhában ült, a legyeket nézte a többnapos mosatlan edényeken, aztán a repedt ablakon át ki az udvarra, ahol két kiszáradt körtefa és mindenféle szemét, széttaposott gízgaz fölött reszketett a hőség” – olvashatjuk, s arra kell gondolni, lám, a leírás egyetlen szótól több lett/lehet önmagánál, egyetlen jelző elég ahhoz – ha jól választják meg és a megfelelő helyre írják –, hogy a valóság irodalomként „reszkessen”.

Ezt érti kiválóan Tar Sándor.